

УДК 313.07:323.1

Макаренко Б.

Кандидат політичних наук, здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ОСВІТНЄ ПІДҐРУНТЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ

У трансформативному суспільстві великої ваги набуває гуманітарно-орієнтована, систематична політична освіта, яка сприяє формуванню людини як самодостатньої особистості, здатної жити і творити в умовах соціальної злагоди і солідарності. Політична участь особистості в статті розглядається в контексті розгортання інтелектуально-освітнього потенціалу інформаційного суспільства.

Ключові слова: людина, політика, культура, освіта, інтелект, політична участь, політична освіта, громадянська освіта, інформаційне суспільство.

У другій половині ХХ сторіччя філософи й науковці стали звертати особливу увагу на політичну участь в контексті формування інформаційного суспільства та суспільства знань, аналізуючи освіту і просвітництво як чинники інформаційного забезпечення суб'єкта політичної участі. Враховуючи трикомпонентну структуру політичної культури (когнітивний, емоційний та поведінковий), запропоновану А. Єришевим та В. Ребкало [1], слід звернути увагу на можливість її збагачення в сучасних умовах новими ідеями. На практиці ці компоненти існують у тісному взаємозв'язку та переплітаються одне з одним.

Наш час, стверджує О. Тоффлер, викликав до життя новий ресурс—інформацію і знання, які стали визначальними [2, с.114]. Вчений спробував змалювати риси «нового соціального характеру людини». Йдеться про такий тип особистості, який є наслідком дії певних соціальних та економічних обставин. Оскільки мається на увазі якісно новий етап у розвитку суспільства, то О. Тоффлер застерігає від спроб екстраполювати на майбутню людину ті риси, які вже характеризували сучасну людину, але лише мають бути піднесені до степеня. Американський соціолог також прагне відмежуватися від попередніх спроб західних дослідників представити людину майбутнього у вигляді якогось ідеалу, супермена. На думку вченого, майбутня людина

аж ніяк не буде однотипною, уніфікованою. Виходячи з ідеї очікуваної «демасифікації» суспільства він стверджує, що з часом «індивіди відрізняться більш чітко, ніж вони відрізняються сьогодні».

О. Тоффлер наголошує на зростанні диференціації як у галузях виробництва, так і в сфері свідомості, поведінки, культури. Якщо «друга хвиля» цивілізації породила «монолітну свідомість», то наступ «третьої хвилі» породжує безліч життєвих стилів, різних світоглядних установок, моделей поведінки і субкультурних орієнтацій [3, с. 487–488]. Отже, у суспільстві, що швидко рухається до демасифікації, більше немає нічого однакового. З'являються нові вимоги по відношенню до освіти. Підвищується попит на спеціалістів, що здатні продукувати, керувати та ефективно використовувати знання та інформацію. Отже, становлення суспільства знань призводить до актуалізації проблем освіти.

Актуалізована «третьою хвилею» здатність рядового громадянина ставити проблему і обговорювати її вимагає навичок правильної мови, логічної строгості мислення. Поступово учнем долається страх перед проблемами, аудиторією, авторитетом «вічних» істин, які не тільки зберігають підвалини суспільства, але і нерідко наближають його до виродження.

Під впливом інформаційної революції, як відзначають Т. Стюарт, М. Мелоун, Л. Едвінсон, з'являються якісно інші різновиди організації. При цьому значно підвищиться роль інформації як виду владного ресурсу, зросте значення інтелектуального капіталу [4, с. 434], збільшиться розумовий зміст будь-якої праці [5, с. 381], технічна оснащеність працівників у сфері управління також стане високою.

Важливу роль у вирішенні проблеми підвищення рівня громадянської компетентності слід надати доступності та надійності інформації, що надходить від конкуруючих політичних партій та кандидатів на політичні та адміністративні посади. На основі цієї інформації виборці зможуть самостійно зробити свідомі висновки про ефективність здійснюваної політики, змістовність, об'єктивність та реалізованість програм й пропозицій партій і кандидатів, та чи варто взагалі довіряти політичним лідерам наскільки вони чесні та компетентні, вимагати від них звіту їх діяльності. Проте в існуючих умовах можливості сучасних інформаційних технологій можуть бути використані як для підвищення, так і для зниження рівня політичної компетентності «пересічних» громадян» [6, с. 106].

Відомо, що саме інформація та її специфічне маніпулятивне використання стає сьогодні основним засобом маніпулювання у політичному

процесі. Водночас слід розуміти й те, що протидія учасників політичного процесу маніпулюванню значною мірою залежать від такого чинника, як політична освіта, зокрема, й від рівня політичної поінформованості та компетентності громадян, рівня усвідомлення їх політичних інтересів [6, с. 103].

Західнонімецький політолог М. Хеттіх, протиставляючи політичний порядок і політичний процес як константну і динамічну величини в політиці, дає нам важливу інструментарій для розуміння зростаючої ролі політичної освіти в мінливому світі. Вона покликана допомогти переводити політичні поняття на загальнодоступну мову [7, с. 17–18, 38–39]. Іншими словами, прості громадяни сьогодні повинні володіти і категоріями, і науковим інструментарієм політики, щоб бути адекватними епосі.

Подібною є й позиція Р. Даля, який сформулював основні риси «адекватного громадянина», який відповідає стандартам громадянської компетентності. Адекватний громадянин має « володіти мінімально достатнім обсягом знань про те, що відповідає його власним інтересам, і про те, який політичний вибір дозволяє йому забезпечити ці інтереси краще за інші, крім того, громадянин має достатньо сильні спонукальні мотиви діяти згідно з цими інтересами [8]. На думку Р. Даля, в умовах переходу до демократії саме «адекватні громадяни» поширюють довіру до інститутів політичної системи шляхом реалізації активних форм політичної участі. З іншого боку, саме за демократичного вектора розвитку певної країни досягається ефективно оволодіння особистістю максимумом політичних знань, її уміння оперувати логічними поняттями, характерними саме для політичної сфери суспільства.

Важливим є також розуміння необхідності систематичності та змісту такої освіти, адже дослідження демонструють, що між відмовою від політичної участі або вдавання до її не конвенційних форм також пов'язано із рівнем та характером освіти індивіда. Згідно з висновками О. Кулеби та М. Бучина «вищий рівень абсентеїзму притаманний для виборців з низьким рівнем освіти. Це пояснюється тим, що освічені люди мають змогу отримувати інформацію з меншою затратою зусиль, реально оцінювати та розуміти корисність приходу до влади певних політичних сил» [9, с. 99]. Як вважав американський соціолог і фахівець з громадянського суспільства, С. М. Ліпсет «Відсутність інтересу до політики, загалом, пов'язана зі слабким знанням політичних правил та аргументів, а також слабким розрізненням політичних позицій. Що більше «недоінформованих» людей бере участь у виборах, то більше «аматорськими» є

критерії демократії». Як правильно вказують Т. Дай та Х. Зіглер: «Саме політичні дії в основному формують побажання людей та їх «знання» про політику, а не навпаки» [10, с. 154].

Ряд європейських досліджень доводять, що існують суттєві відмінності у рівнях політичної участі залежно від типу освіти, яку здобула людина, — більш теоретичну (в загальноосвітній школі) чи більш практичну (в рамках системи профтехосвіти). Так, голандський дослідник Ван де Верфхост, проаналізувавши дані з 17 країн, показує, що учні професійно-технічних шкіл є менш політично активними, ніж учні загальноосвітніх шкіл. Інші дослідження показали схожі результати [11, с. 8].

Шведський соціолог Мікаель Персон досліджував, яким саме чином тип освіти впливає на формування громадянськості і чи є тип освіти причиною формування певних установок щодо участі в політичному житті, чи тільки супутньою характеристикою. У рамках дослідження було виокремлено три типи політичної участі: традиційна політична участь (членство в політичних партіях, контактування з представниками виборних органів влади, написання листів і звернень тощо); непарламентська участь (бойкот, участь у демонстраціях, підготовка та організація петицій) і нелегальні методи політичної участі (блокування дорожнього руху, захоплення приміщень тощо). Персон виявив, що учні академічних програм більш схильні використовувати два перші методи політичної участі, учні ж професійно-технічних програм більш схильні обирати нелегальні політичні методи [11, с. 9].

Отже, можемо бачити емпіричне підтвердження, що технократизм та суто професійна орієнтація освіти є недостатньою умовою розвитку відкритого суспільства та усталеної демократії. Безумовно, саме гуманітарна спрямованість освіти та її систематичність є запорукою як більш активної, так і більш кваліфікованої та відповідальної політичної участі. У цьому контексті ми підтримуємо позицію, згідно з якою саме гуманітарно-орієнтована, систематична політична освіта сприяє формуванню особистості як самодостатнього індивіда, який веде цивілізований спосіб життя; формує орієнтацію особи на власні сили, здібності і можливості як засоби досягнення соціально комфортних умов життя та добробуту, реалізації через засади соціального партнерства ідей правового захисту особи, суспільної злагоди і солідарності як чинників соціально спрямованої політичної еволюції людства [12, с. 221].

Вважаємо, що важливим є поєднання громадянської просвіти (як формування базових компетентостей для існування в соціумі, вміння

робити виважений політичний вибір, усвідомлюючи власні політичні інтереси) із суспільно-політичною освітою (як більш системні знання в галузі історії країни, уявлень про політичні системи та організації, багатоманіття форм політичної участі та ідеологій). Десь подібну думку висловлює І. Жадан та її співавтори, для яких «громадянська освіта в демократичному суспільстві покликана навчати індивіда зберігати власну автономію у стосунках з іншими людьми і державою, ефективно захищати власні інтереси. Така освіта має бути осмислена як своєрідне звільнення людини, її визволення, але не від зовнішніх пут, а від власної нерішучості, нездатності відчутти свою соціальну значущість, гідність, свободу й рівність у стосунках з іншими. Поряд з наданням знань і формуванням умінь суспільно-політичної дії політична освіта має забезпечувати формування певного морально-духовного стану людей—відчуття власної свободи і водночас відповідальності, віри у суспільні цінності. Саме такий стан позначаємо поняттям «громадянськість» [13, с. 42].

Згідно авторів політичного енциклопедичного словника, розуміння громадянськості як сукупності високорозвинених моральних якостей суб'єкта передбачає: зрілість політичної і правової свідомості; почуття патріотизму, причетності до історичної долі вітчизни та свого народу; усвідомлення себе повноправним членом соціальної спільноти. Громадянськість, громадянська позиція людини пов'язані з почуттям гордості за свою країну, її традиції, звичаї, символи (герб, гімн, прапор), з повагою до прав та обов'язків громадянина, до Конституції держави [14, с. 122].

А. Карнаух підкреслює, що громадянська освіта має бути спрямована на формування здатності громадян розібратися в тому, що є повсякденним, але разом з тим вельми складним—у законах, правилах, культурі співжиття у громаді; на плекання філософії свободи й людської гідності. Очікується, що завдяки їй буде поширене правило, відповідно до якого будь-яку суспільну проблему належить розв'язувати лише шляхом взаємної згоди й поважання інтересів усіх, а не домінування чийось окремих інтересів, сприяти встановленню такого типу культури, що характеризується переважанням соціальної педагогіки (а не політичної ідеології). Формування звички до діалогу як сутнісної складової демократичної політичної культури є важливим завданням громадянської освіти [15, с. 87]. В результаті навчально-педагогічного впливу має формуватись гуманна особистість, яка вміє, відстоюючи свою неповторність, толерувати розмаїття оточуючого соціального,

політичного та економічного середовища. Існування людини має стати успішною життєтворчістю, що можливе, зокрема, і за умови добору для навчального процесу тих знань, які є, як висловився С. Ф. Клепко, «довготривалими цінностями» [16, с. 80].

У книзі «Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття» (авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін.) якість освіти подається як основна мета здійснюваних і майбутніх перетворень. Якісна освіта, на думку авторів, має долати проблеми основних складових розвитку освіти і задовольняти такі вимоги: 1) не лише давати знання, формувати уміння і навички, але й вчити способів практичної діяльності, допомагати в здобутті творчого досвіду, коригувати ціннісні орієнтації особистості; 2) вчити гуманно й ефективно, коли немає місця для авторитарності, коли в результаті формується не конформіст, пристосуванець, а людина — здатна до самостійної та відповідальної поведінки на основі свідомого ставлення до дійсності [17, с. 222–223].

Отже, знання про політику і тривка політична культура потрібні сьогодні будь-якій людині, незалежно від її професійної приналежності, віку та статі, оскільки, живучи в суспільстві, вона неминуче має взаємодіяти з іншими людьми і державою. Без таких знань особистість ризикує стати розмінною монетою в політичній грі, перетворитися на об'єкт маніпулювання і поневолення з боку більш активних, у політичному відношенні, сил. Причому, як зазначає М. Іванов: «ступінь цього ризику в нашому суспільстві досить високий, оскільки політичні процеси в ньому для сучасного покоління є новими та незвичними» [18, с. 21]. Тому важливого значення у процесі освіти набуває засвоєння громадянами демократичних цінностей та «правил гри» й відповідно поступове включення у новостворювану демократичну політичну систему. Цей процес засвоєння політичних знань має відбитись у повсякденній свідомості через формування відповідної повсякденної звички. Лише тоді за М. Вороновим, можна буде стверджувати про формування в українців нового для них типу громадянської культури, притаманного усім державам з консолідованим і демократичним режимом, за якого будь-яка політична проблема вирішується тільки шляхом досягнення взаємної згоди усіх суб'єктів політики та поваги до інтересів усіх членів суспільства, а не через владне домінування певної політичної сили за допомогою різноманітних маніпулятивних впливів, адже «торжество демократії — це насамперед торжество людської гідності» [12, с. 168].

Зрозуміло, що порядок денний сучасного суспільства вимагає особливої уваги до такої специфічної форми політичної участі як державне

управління та політичне керівництво і лідерство. З цього приводу О. Тоффлер пише: «Наші політичні інститути відображають також застарілу організацію знання» [3, с. 639]. Сильні авторитарні лідери сьогодні вже стали гальмом системи в умовах швидких темпоральних змін [3, с. 621]. Тому все більше затребуваним стає лідер-менеджер. Зростає і роль декомпозиції політичних рішень по різних рівнях від громадянина до уряду. Сам політичний світ стає плюралістичним, політика ніби би демасифікується. В широкому значенні слова нові моделі освіти повинні сформувати людей з «майбутнім в крові», надати альтернативні моделі цього майбутнього [3, с. 621].

Збільшення ролі інтелектуального капіталу безпосередньо торкається політичних лідерів, службовців у системі державного управління, їх професійних якостей. Сучасний досвід показує, що роль знання, професійні навички та уміння дають більше, ніж формальні посадові повноваження. Володіння інтелектуальним капіталом підвищує значення організаційної влади у складних соціальних системах. Саме тому управлінські структури такі впливові не тільки в державі, але і в сучасних гігантських корпораціях, у крупних громадських організаціях. Як зазначалося вище, мета сучасної освіти—формування і розвиток якостей особистості, необхідних їй і суспільству для включення у соціально значиму діяльність. Тобто передбачено формування різнобічно розвиненої особистості, зокрема особистості-лідера, здатного реалізувати творчий потенціал у динамічних соціально-економічних умовах як у власних життєвих інтересах, так і в інтересах суспільства (наслідування та збереження традицій, розвитку науки, культури, техніки, зміцнення історичної спадкоємності поколінь тощо). Отже, освіта – чинник формування креативності політика та його здатності до прийняття конструктивно-продуктивного рішення.

Традиційно ми звикли, що креативність вважається однією з необхідних якостей творчих працівників: учених, художників, композиторів, дизайнерів, журналістів тощо. Проте сьогодні креативність стає одним із обов'язкових атрибутів успішного фахівця в будь-якій галузі. Уже на початку 80-х років минулого століття у політологічній та філософській літературі склався погляд на інноваційну (оновлюючу) творчість як на введення нового продукту (ідеї, системи, моделі, зразка тощо) у певну соціальну спільність з метою вдосконалення визначеного типу діяльності [19, с. 91]. Креативність політичного лідера в реальності може виступати в кількох формах. Вона може бути і художньою, і пов'язаною зі створенням нових форм держави чи з новими моделями

їх трансформації, і з інноваціями у сфері ідеологічного будівництва, і з новизною в стилістиці діяльності, і з творчим підходом при прийнятті рішень тощо [20, с. 107].

Український політолог Д. Видрін значне місце в характерних рисах сучасного лідера відводить інноваційності, тобто здатності постійно "продуціювати нові ідеї". Від лідера, вважає вчений, "вимагається не просто збір, інвентаризація й кодифікація інтересів мас та підлесливе підтакування цим інтересам, а й новаторське осмислення, розвиток, корекція". Крім того, дослідник великого значення надає політичній інформації та поінформованості, лексикону та прогностичним навичкам політичного лідера, політичному маркетингу, арбітражним здібностям і відчуттю політичного часу, вмінню складати політичні документи тощо [21].

За твердженням російських вчених Г. Латфулліна і М. Новіčkова, "сучасна держава вже не тільки і не стільки апарат підкорення і примушення, а насамперед — інститут вирішення і попередження соціальних проблем і агент зі створення умов для розвитку суспільства, соціальних організацій і людини, а також система планування, організації та координації соціального розвитку" [22, с. 296]. Саме тому окрім креативного менеджерського підходу сучасному політичному лідеру має бути притаманні такі якості, як інтелектуалізм, компетентність, аналітичні здібності, відкритість до діалогу та здатність до прийняття зважених відповідальних політичних рішень.

Список використаних джерел:

1. Ерьшев А. А. Политическая культура личности; [монограф.]. / А. А. Ерьшев, В. А. Ребкало. — К.: Вища школа, 1985. — 143 с.
2. Тоффлер О. Проблемы власти на пороге XXI века / О. Тоффлер; [пер. с англ.] // Свободная мысль. — 1992. — № 2. — С. 113–120.
3. Тоффлер О. Третья волна. / Олвин Тоффлер; [пер. с англ.; вступ. ст. П. Гуревич]. — М.: АСТ, 1999. — 784 с.
4. Эдвинсон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании / Л. Эдвинсон, М. Мэлоун // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. — М.: Academia, 1999. — С. 429–448.
5. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. — М.: Academia, 1999. — С. 372–400.

6. Кучма Л. Політична освіта та її роль у контексті основних стратегій протидії маніпулюванню / Леся Кучма // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. — 2011 — Вип. 23. — С. 102–107.
7. Хеттих М. Основные понятия политической науки / М. Хеттих // Актуальные проблемы современной политической науки: Реферативный сборник. — Вып. 4. — М.: ИНИОН РАН, 1991. — С. 15–50
8. Даль Р.А. Проблемы гражданской компетентности / Роберт А. Даль [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.russ.ru:8080/antolog/predely/1/dem2-3.htm>
9. Кулеба О. Абсентеїзм як форма низької політичної участі / О. Кулеба М. Бучин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. — 2011. — Вип. 23. — С. 98–103.
10. Дай Т. Демократия для элиты: введение в американскую политику / Т. Дай, Х.Р. Зиглер [под ред. А. А. Мишина, В. А. Савельева]. — М.: Юридическая литература, 1984. — 320 с.
11. Дослідження дискурсу громадянської освіти та його вплив на політичну культуру молоді. Звіт за результатами проекту / Т. Доронюк, І. Когут, Н. Онищенко, Є. Стадний; ред. І. Совсун. — К.: Центр дослідження суспільства, 2012. — 46 с.
12. Воронов І.О. Людина і політика: У пошуках гуманістичної альтернативи; [монограф.] / І. О. Воронов. — К.: Генеза, 2003. — 320 с.
13. Жадан І. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні / І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов. — К.: Тандем, 2004. — 80 с.
14. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
15. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді / А. Карнаух // Політичний менеджмент. — 2007. — № 6. — С. 82–88.
16. Клепко С.Ф. Інтегративна освіта і поліморфізм знання [монограф.] / С. Ф. Клепко. — Київ-Полтава-Харків: ПОШПО, 1998. — 360 с.

17. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття. Кн. 1: Пріоритет інтелекту / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. — К.: Навчальна книга, 2004. — 638 с.
18. Іванов М. Політична освіта — важливий засіб демократизації свідомості молоді України / Микола Іванов // Магістеріум. — Випуск 31. Політичні студії. — 2008. — С. 19–25.
19. Могильний С. А. Формування якостей лідера у посадової особи самоврядування / С. А. Могильний. // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: [Збірник наук. праць]. — 2011. — № 2 (5). — С. 87–93.
20. Лисюк А. Комунікативний аспект політичного лідерства: культурологічні засади / Анатолій Лисюк // Політичний менеджмент. — 2006. — Спеціальний випуск. — С. 99–108.
21. *Видрін Д.* Політика: історія, технологія, екзистенція: [монограф.] / Д. Видрін. — К.: Либідь, 2001. — 432 с.
22. Латфуллин Г. Р. Политическая организация: [монограф.] / Г. Р. Латфуллин., Н. В. Новичков. — СПб.: Питер, 2007. — 656 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2015 р.

Макаренко Б. Интеллектуально-образовательное основание политического участия личности

В трансформационном обществе больше значение приобретает гуманитарно-ориентированное, систематически политическое образование, которое способствует формированию человека как самодостаточной личности, способной жить и творить в условиях социального согласия и солидарности. Политическое участие личности в статье рассматривается в контексте развертывания интеллектуально-образовательного потенциала информационного общества.

Ключевые слова: человек, политика, культура, образование, интеллект, политическое участие, политическое образование, гражданское образование, информационное общество.

Makarenko B. Intellectual and educational background of the political participation of a personality

Therefore, in such a society greater importance acquires Humanities—oriented, systematic political education that contributes to formation of human as a self-sufficient identity that can live and work in conditions of social harmony and solidarity. Political participation of the individual in the paper is reviewed in the context of deploying of intellectual and educational potential of the information society.

Keywords: human, politics, culture, education, intelligence, political participation, political education, civic education, information society.